

BAKÓ ENDRE

„...sok meglepő közöst fogunk egymásban találni”

Németh László és Szabó Lőrinc baráti kapcsolata

Németh László egy remek novellával lépett az irodalmi nyilvánosság csarnokába (*Horváthné meghal*, 1925), de ő nem vágyott a *Nyugat* novellistájának szerepére, a siker eufóriájában Bécsből harmincoldalas levelet küldött Osvát Ernőnek, amelyben – később, egy kissé magának is meghökkentő módon – bejelentette, hogy a magyar szellemi élet organizátora kíván lenni.¹ A sors azonban szaván fogta, hátráltató külső életpizódok és belső ellentmondások ellenére – melyeket ismertségük miatt nem idézünk – hat év múlva már száznál több cikk, tanulmány, kritika szerzőjeként tekintett vissza munkássága első szakaszára. Osvát Ernő halála és Babits térnyerése lehetővé tette a *Nyugat*-hoz való visszatérését, melynek egy nemzedéktársainak szentelt tanulmány sorozat is hozzájárult. Ez Erdélyi József értékelésével kezdődött, és rövidesen megszületett a Szabó Lőrinc-portré.

1931-ban vagyunk, Szabó Lőrinc mögött öt műfordítás- és négy saját kötet áll, az utóbbi mind más hangszerelésű, mindegyik mögül más költői arc sejlik fel. Németh ekkor még nem ismerte személyesen Szabó Lőrincet, csak a *Kalibán* kötet volt a birtokában, ezért azt a szokatlan módot választotta, hogy személyesen költőtársától kérte elolvasásra a többi verskötetet.² Szabó Lőrinc éppen egyiptomi hajóúton volt, ezért csak négy hét múlva tett eleget Németh kérésének, egy „óriás-vastag” levél kíséretében, amint azt feleségének jelzi. Eszerint végigolvasta 1926-tól teljes versanyagát, úgy találta, hogy az 1927-es és részben a '28-as anyagon még sokat kell változtatni. „Kíváncsi vagyok, milyennek látja majd ezt a 2 kötetnyi anyagot N. L. Túl sokat nem várok, szokás szerint.”³ Németh időközben másoktól beszerezte a köteteket, de most kéri újabb verseit és az *Est Lapok*ban megjelent fontosabb cikkeit, az Omár-fordítást és a *Pandora* számait, hozzá téve: „Meg kell azonban jegyezni, hogy ezeket a tanulmányokat nem tekintem sem véglegeseknek, sem elég alaposaknak, az egyéniségekben itt nem annyira a külön világot, mint a korral szemben elfoglalt álláspontot, az új irodalmi atmoszférát akarom elcsípni s éreztetni.” Szívesen vette a személyes találkozásra való meghívást, „azt hiszen, sok meglepő közöst fogunk egymásban találni...”⁴ Szabó Lőrinc elküldte a kért „anyagot”, méghozzá egy hosszú levél kíséretében, ami

¹ NÉMETH LÁSZLÓ: *Íróvá avatnak* In: N. L.: Homályból homályba – Életrajzi írások Budapest, 1977. Magvető és Szépirodalmi Könyvkiadó, 305. (és másutt!).

² Németh László *élete levelekben 1914–1948*. Szerk. Németh Ágnes. Budapest, 1993. Magvető és Szépirodalmi Könyvkiadó, 72. sz. lev.

³ Szabó Lőrinc és Vékesné Korzátí Erzsébet levelezése. Budapest, 2000. Magvető Könyvkiadó, 633. A levél a Szabó Lőrinc és felesége levelezése (1921–1944) c. kötetben nem található meg.

⁴ Németh László *élete levelekben 1914–1948*, 75. sz. lev.

„...sok meglepő közöst fogunk egymásban találni”

fogódzót is adott Némethnek koncepciójához,⁵ aki a szoros határidő ellenére elkészült a tanulmánnyal, s most – nem ismerve Szabó Lőrinc „érzékenységi koefficiensét” – várja a reagálást. Szokatlan megokolását adja kritikusi gyakorlatának: „Önnek igaza van: a kritika kontár mesterség, de megvan az az előnye, hogy heroikus léggömb, igen sok gyűlöletet támaszt a körül, aki komolyan úzi. Engem legalábbis ezzel csábított el.”⁶ Ez a felfogás különös fénytörésben mutatja karakterét, még inkább lelki habitusát: mintha házárdőr módjára szándékosan kínálna támadási felületeket, holott, mint tudjuk, a támadások olykor az üldözési mániáig kergették.

Pályakép Szabó Lőrincről

Németh azzal kezdi, hogy kortársai között kevés a versfordító. Ezt egyesek azzal magyarázzák, hogy a fiatal írók műveletlenek. „A komolyan számba jöhető költők közt Szabó Lőrinc az egyetlen, ki literátor-költő léte e literátorok számára kedvezőtlenül vált lírai éghajlat alatt is meg bírt élni. Az ő irodalmi műveltsége a legteljesebb (...) Egy elmúlt irodalmi kor költői hagyománya akkomodál itt a maga módján az új irodalmi feltételekhez. Szabó Lőrinc indulása külsőségeiben már-már epigon, belül azonban elég komoly, életre-halára menő poéta, hogy a külsőségektől magát végül is kiszabadítsa.” A műfordító méltónak bizonyult Babits és Tóth Árpád bizalmára. Érdekes, de talán nem szerencsés megállapítása, hogy Szabó indulása külsőségeiben már-már epigon, ugyanakkor „Szabó Lőrincnél ez a kultúra távolról sem annyira művet tápláló kultúra, mint volt elődjénél.” A mestersége veszedelmesen a kisujjában van, kész virtuóztatást kapott tehertételül. A veszedelem azért, mert a virtuóz elébe vág az érett lírikusnak. Költőútjának 1926-ig tartó szakasza tanulságos kaland. Németh Babits és Ady hatást vél kihallani ez apokaliptikus, a szellemet a bujasággal, az iszonyatot az elragadtatással keresztező költészetből, úgy érzi, a fiatal költő minden áron szembe akar nézni az igazsággal, eközben romantikusa lesz a romantika utálatának.

Tanulmányának következő fejezetében *A Sátán műremekeit* szimbolikus tévedésnek minősíti, de elismeri, hogy az első négy verseskönyv értékeket is hordoz. Újabb verseiben (melyek még nem rendeződtek kötetbe) az ideges fintor dacos férfikomolyság lesz, felcsendül egy kemény-tiszta hang. Ez Baudelaire-re emlékeztet – állítja –, ami persze vitatható. Az viszont kétségtelen, hogy „Szabó Lőrinc lírája egyre határozottabban gondolati: nemcsak a szó iskolás értelmében, hanem annál szorosabban is: nemcsak gondolatokat forgató líra, hanem a gondolkodás fájdmának lírája is.” De: „Ez a költő nem naiv, nem önkéntelen, őszintesége nem az a bizonyos paradicsomi őszinteség. Versein mindig is marad egy lehámozatlan héj, melybe a teoretikus burkolja őket.”⁷

Úgy tűnik, a Szabó Lőrinc „érzékenységi koefficiense” nem sérült a kritika által. A személyes ismerkedés valahol megtörtént, s hamar baráti színezetet öltött. 1931. október 25-én Németh javasolja, hogy a következő héten Szegi Páléknál találkozza-

⁵ KABDEBŐ LÓRÁNT: Szabó Lőrinc pályaképe. Budapest, 2001. Osiris Kiadó, 71.

⁶ Németh László élete levelekben 1914–1948. 77. sz. lev.

⁷ NÉMETH LÁSZLÓ: Szabó Lőrinc. Nyugat, 1931. II. 16. sz.

nak, illetve magukhoz invitálja a Szabó-házaspárt.⁸ November 30-án a debreceni Ady Társaság vendégül látja az új irodalom legjelesebb tagjait: Szabó Lőrincet, Erdélyi Józsefet, Illyés Gyulát, Kodolányi Jánost és Németh Lászlót. A vonaton együtt utazott a társaság: „Jól emlékszem egy debreceni útra, 1931-ben – írja Németh –, amelyen engem a marxizmusból vizsgáztattak, s a társalgás célpontjaként a legtöbb nyilat tőle – ó változó idők! – és Kodolányitól kaptam.”⁹ Az ilyenfajta félig tréfás, félig komoly heccelődés csak barátok között történhet.

1932-ben Németh elhagyta a *Nyugatot*, s szinte azonnal nemzedéki lapalapítást forgatott a fejében, amelyről heten tárgyaltak a lakásán: Illyés Gyula, Erdélyi József, Pap Károly, Gelléri Andor Endre, Szabó Lőrinc, Kodolányi és ő maga. De a lelkesedés tüze hamar elhamvadt. „Tulajdonképpen nem is emlékszem, mivel fúrták meg” – írja – majd mégis Szabó Lőrincre hárítja az abortált terv ódiúját, mint aki a *Pandora* kudarcából arra a következtetésre jutott, hogy „minden nagy vállalkozás hiábavaló.”¹⁰ Megindítja azonban a *Tanú* (nála *Tanu*) egyszemélyes folyóiratát, s a 3. számban publikálja *Magyar líra 1932-ben* c. tanulmányát, amely Babitscsal indul s a harmadik nemzedék költőinek (Vas István, Zelk Zoltán stb.) bemutatásával végződik. A 4. fejezet Szabó Lőrincről szól, akit Erdélyi József és Illyés Gyula mellett az új nemzedék egyik vezérköltőjének nevez. Megismétli, hogy „Szabó Lőrincnek első köteteiben az elmélet, a technika s a költői önszemlélet előtte rohannak a költő igaz tapasztalatainak, az utolsó öt-hat év termésében ez a tapasztalat lassan beérik... (...) Most megjelent kötetét: a *Té meg a világ*-ot a fegyelmező öntudat biztos pántja tartja össze.” Úgy érzi, azok közé tartozik, akik nem tudnak szabadulni attól, amitől undorodnak: Szabó a kortárs élet piszkos rugóitól. Ennek fonákja, hogy gyanakszik magára, tehetségére, jellemére, ami a naivitás ellen irányul. Megtilt minden öntetszelgést. A bölcsek hiúsága ez – véli Németh –, ami egy kicsit koravénnek mutatja a harminc éves szerzőt. Gondolati költő, de „gondolatai a versből kifejtve, alig többek, mint a pesszimizmus közhelyei...” Fogyatozásnak tartja, hogy a forma nála külsőleges: lélek és forma között nem elég szoros a kapcsolat. „Szabó Lőrinc azok közé a költők közé tartozik, akikből a húsukba vágó kötelék sajtolja ki legszebb költeményeiket.”¹¹

A kapcsolat folytatódott, Németh a *Tanú*ban hirdetni tervezi Szabó nyomdában lévő verseskötetét, aki kérésére elküldte három Goethe-könyvét, mellyel Németh folyóirata első évfolyamának 4. számában foglalkozott. Megállapítja, hogy Szabó Lőrinc más sorokat húz alá, mint a hagyományos Goethe-olvasó, Goethe megváltozik, de nem a hátrányára. Szubjektív közvetítés következik: „Szabó Lőrinc emberi és költői természetébe, mint olvasó, sokszor belekötöttem. Szolgáljon e természet igazolásául, hogy Goethéből az eredetiből ifjabb és mégis tömörebb, ragyogóbb és mégis sötétebb Goethét választott le.” Feltűnik neki, hogy Szabó Lőrinc Goetheje mennyi rímtelen

⁸ Németh László élete levelekben 1914–1948, 94.

⁹ NÉMETH LÁSZLÓ: Szabó Lőrinc, Tiszatáj, 1975. 1. sz. 72–78.

¹⁰ NÉMETH LÁSZLÓ: Ember és szerep In: N. L.: Homályból homályba – Életrajzi írások. Budapest, 1977. Magvető és Szépirodalmi Könyvkiadó, 431.

¹¹ NÉMETH LÁSZLÓ: Magyar líra 1932-ben In: Tanú, első évfolyam, 1932–33. 179–180.

„...sok meglepő közöst fogunk egymásban találni”

verset írt. Summája: a Goethe-fordításnak Szabó Lőrinc-arckép jellege van, ami nem veszteség. „Azt a Goethét ragadja meg, aki ma éppen eleven.”¹²

A Válasz indulása

1933 márciusában kelt levelében értesíti Szabót, hogy a *Tanú* az V. számától társas folyóirat lesz. Részletesen vázolja a tervezett működési szervezetet, főmunkatársnak hívja őt is, azzal a feltétellel, hogy a főmunkatárs minden „komoly írását a *Tanúnak* mutatja be.” Májusban az együttműködési készséget kifejező levelében ez a mondat is olvasható: „lelki klinikára pillanatnyilag nincs szükségem.”¹³ Ez véleménykülönbségekre, kemény vitákra, egyúttal Németh közismert sértődékenységére utal. A *Tanú* nem is vált társas folyóirattá, helyette a *Válasz* volt születőben, amelynek létrejöttében Németh a debrecenieknél talált lelkes partnerekre, még Illyés Gyula is vonakodva közeledett hozzá,¹⁴ Szabó Lőrinc is távolról figyelte az előkészületeket, sőt Gulyás Pál szerint „...Szabó L., Kodolányi és a többiek némi kontinentális zárt akarnak létesíteni a *Válasz* ellen.”¹⁵ Németh azonban már az első számba verset vagy tanulmányt kér tőle, mert rá akarja szorítani a tanulmányíráásra is.¹⁶ 1934. április 11-én írott levelében jelzi Gulyás Pálnak, hogy „Néhány pesti íróval (Pfisterer, Halász, Szabó Lőrinc) talán mégis én tartom a kapcsolatot.”¹⁷ Illyés már az első számban versekkel mutatkozik be, Szabó Lőrincről pedig tanulmány jelenik meg Halász Gábor tollából. Illyés neve a harmadik-negyedik összevont számon mint szerkesztő bizottsági tag, Szabó Lőrincé pedig főmunkatársként szerepel.

Gulyás a Debrecenben járt Féja Gézától tudta meg, hogy Szabó Lőrinc „rá ült” Németh cikkére.¹⁸ Ezt műfelháborodással hozza szóba, mert nem kedvelte egykori iskola-, egy ideig osztálytársát, ingerelte gyors érvényesülése, egyre emelkedő hírneve. Németh azonban továbbra is számít Szabó Lőrincre,¹⁹ s mint a Rádió Irodalmi Osztályának vezetője is foglalkoztatta.

Gulyás rövidesen újra hangot ad Szabó Lőrinc iránti ellenszenvének, amire egy személyes találkozás kínált alapot: „Szabó Lőrincék itt voltak. Zsilinszky, Zilahy és ő. Kb. ½ 10-kor vágódtam be, Szabó L. épp valami Lóci-versét szavalta blazírt előkelőséggel. A vers rossz volt, kapta, de a közönség annál jobban tapsolt. Igazi *Az Est-lapok* hangulata terjengett. Aztán beszélgettünk, banketten, de ezzel nem zavarom *Tanú*-áhitatodat. (Undor fogott el, de aztán elfelejtettem). Mégis, csak egy „pletyka”: oly botrányos fölényeskedő volt a beszéde Lőrinc úrnak, hogy a pesti (budai) társal-

¹² NÉMETH LÁSZLÓ: Műfordítók csalátka In: *Tanú*, első évfolyam 1932–33. 244–245.

¹³ Németh László élete levelekben 1914–1948. 135., 145. sz. lev.

¹⁴ BATA IMRE: A *Válasz* indulása In: B. I.: Ívelő pályák. Budapest, 1964. Szépirodalmi Könyvkiadó, 131.

¹⁵ G. MÉRVA MÁRIA – GULYÁS KLÁRA: Egy barátság levelekben. Gulyás Pál és Németh László levelezése. Budapest, 1990. Petőfi Irodalmi Múzeum, 88.

¹⁶ Németh László élete levelekben 1914–1948. 165. sz. lev.

¹⁷ Egy barátság levelekben, 86.

¹⁸ Németh László Sznobok és parasztok c. cikkére (Magyarország, 1934. március 29.) a következő számban Móricz Zsigmond reflektált Lehet-e a parasztból író? címmel. Németh viszontváltását a lap, melynek Szabó Lőrinc egyik szerkesztője volt, nem közölte.

¹⁹ Egy barátság levelekben, 89.

gást messze felülmúlta. Ezzel az emberrel nem óhajtok többé szóba állni. (...) Kapcának néz bennünket, akikbe kedve szerint beletörölheti a csizmáját, aztán felrúghat. Neki a te munkád is beteges, rosszidegű hiúságmánia, önképzőköri önzetlenségi játék, amelyen ő régóta túl van. Van tehetséged, másképp szóba sem állna veled, de kb. 10 év múlva benő a fejed lágya, s ott leszel, közel ahhoz, ahol ő most... Ilyenfajta volt a diskurzus irányvonala.”²⁰

Sajnos, Németh László, miként Gulyásnak Illyéssel szemben táplált ellenszenvét, Szabó Lőrinc-averzióját is akceptálja: „Az emberek aljasabbak, mint képzelni lehet, különösen, ha amellet írók is. Szabó Lőrinc idefenn jóakarómnak stb. adja ki magát, aki az én érdekeemben beszél le a Móricz-cikkre írt válaszom közreadásáról, s Debrecenben, az egyetlen helyen, ahol szeretnek, úgy rágalmoz el, ahogy tud. Láttam, hogy bánt veled itt fön, utálok a színvakoknak ezt a fölényét, amely azt hiszi, hogy mert neki nincs zöld és piros, gazember, aki zöldről és pirosról beszél.”²¹ De ez a csalódás nem vezetett szakításhoz, augusztusban már arról értesíti debreceni barátját, hogy nagy a lelkesedés a Válasz mellett: „még Szabó Lőrinc is bízik benne.”²² Gulyás később a *Szerdai fogadónap* c. Németh-regény kulcsfigurájában (Barbián Péter) Szabó Lőrinc-re ismer.²³ Úgy látszik, jó szimattal, ezt Szabó Lőrincnek egy későbbi megjegyzése igazolja.²⁴ Érdekes lenne tudni, Németh hogy vélekedett róla bizalmasan már a Bocskay-kertben, 1943 áprilisában, amikor egy este „szimpoziont rendeztek madarakról, gyermekkorról, szőlőmetszésről, ló- és tehéntartásról, Adyról, Szabó Lőrincről...”²⁵

Ember és szerep

Már 1933 novemberétől folyik Németh önéletrajza a *Kalangya* c. jugoszláviai magyar nyelvű folyóiratban, s az anyag 1934 végén könyvalakban is megjelenik Kecskeméten. Ebben az alábbi olvasható Szabó Lőrincről:

„Mélto ellendarabja volt Tamásinak Szabó Lőrinc, akin a tudatosság betegségeit és öntisztulását lehetett bemutatni éppúgy, mint Tamásin az ösztönét. Szabó Lőrinc líráját én eleinte nem szerettem. Ő volt a legnagyobb azok közül a szellemi fondorkodók közül, akiket a spekuláció Ady és Babits csapásán elszalajtott; csupa mesterség, laboratórium, számítás volt az a líra, s ennyi fölkészüléssel sem tudott annyira óvatos lenni, hogy hamis nyomra ne fusson. Tisztelői nem azért magasztalták, mert őt szerették, hanem mert arra, amit költészetnek szokás tartani, haragudtak. Valami előkelősködő szín-, nedv- és földgyűlölet vette be magát ebbe a Szabó Lőrinc-kultuszba, ő volt a

²⁰ Uo. 93.

²¹ Uo. 95–96.

²² Uo. 112.

²³ Uo. 244.

²⁴ A Babits feleségével, Tanner Ilonkával való kapcsolatát bizalmas barátok előtt feltárta. „Tudomásom szerint egyik sem élt vissza bizalmammal. Ellenben akadtak, akik prózájukban elvből, vagyis 'kíméletből' bőségesen kitergették I. és az én kapcsolatomat. Ilyen, azt hiszem, N. L. egyik regénye. Egyébként kitűnő szerzőjét akkor még személyesen nem is ismertem, és most már évtizedek óta rendkívül sokra tartom. Azt hiszem, a zseni minősítést én használtam rá először a harmincas évek elején.” Lásd SZABÓ LŐRINC: *Vers és valóság*. Budapest, 2001. Osiris Kiadó, 306.

²⁵ Egy barátság levelekben 335.

„...sok meglepő közöst fogunk egymásban találni”

város a faluval szemben, a mester az igricek között. Bontott hajú pénzverseiben én viszont csak az Ady-kor fúriává vadult múzsáját láttam, ugyanazt a hajadont, akinek az idegeit Babits szerint is túlságosan zaklatta már az előző nemzedék. Egy idő óta önmaga is érezte, hogy zsákutcába került, mert a bontott hajú versek megint kontyosan jelentek meg, a lázadó izgalomból aszkézis lett, az intellektuális fondorlatokból önfegyelem. Ebben a tartózkodó zártságban tudatossága már jobban tetszett nekem; a színtelenség, a jég kemény színtelensége volt, mely forró zsigerekre fagyott rá, s átlátszón, de nem olvadón őrizte a mélyibe rejtett tehetetlen rosszkedvűséget. Vannak egészen átlátszó pálinkák, éles keserű ízzel; ilyen lett a klasszikus töményítés után a Szabó Lőrinc lírája. Arcképem költőt mutatott be, akit betegsége, a tudatosság meggyógyított. Ő volt kortársaim közt az előző kornak egyetlen folytatója, s rajta lehetett legjobban megfigyelni az új légkör hatását is.”²⁶

Szabó Lőrinc szigorú, de higgadt tanulmányban reagált Németh önéletrajzi könyvére.²⁷ Ez a reflexió több olyan megállapítást tartalmaz, amely Németh alkotásmódjára és személyiségére mindvégig érvényes. Szabó Lőrinc csodálkozik, hogy az *Ember és szerep* a nagy „organizátor” első önálló könyve, holott gazdag munkásság fűződik nevéhez, s rögtön hozzát teszi, hogy a könyv „a nagy szerep árnyékában kicsinynek, jelentéktelennek látszik”, noha a közönség felől nézve „a stílus és az alakítóművészet magas iskoláját mutatja”. A második bekezdésben részleteiben kihívónak nevezi az önéletrajzot, amelynek logikája talán az, hogy *Németh László összes művei* elé kalauzt ad, de az irodalom érdeke egy másféle, szerényebb logika lenne: ha legjobb műveiből adott volna válogatást. A könyv nem volt aktuális – szögezi le. Alaptétele: Némethnek a tanulmányai a fontosak, és „nem a megszületésük rúgóí.” Ezeket inkább másnak kellene feldolgoznia.²⁸ „A becsvágy és dac titanizmusa kell hozzá, hogy író ilyen könyvvel ilyen korán jelentkezzenek.”

Nem vonja kétségbe Németh tehetségének különleges méreteit és szerepének fontosságát, de csodálkozik azon, hogy „ő maga óriási felzúdulást vár erre a bemutatkozójára, de mégis azt hiszi, hogy könyve hasznos könyv lesz.” Pedig nem az! Botránys igazságtalanságok minden írórt értek, de felülemelkedtek az élet nyersanyagán. Így nincs a könyvben építőerő, legfeljebb írója megkönnyebbült, mert le akart számolni saját gyöngeségeivel és szégyenkezéseivel. Úgy látja továbbá, hogy a „heves, lírikus lélek”, akiben van egy adag Szabó Dezső természetéből, fogyatékosági kísértetektől félve szomjazza a sikert mint megváltást. Ez a lelkiállapot a nyugtalan és bizonytalan fiatal léleké, aki érzi a maga szunyadó értékét, de türelmetlen kívánni, amíg beírják, ráadásul kisebb tehetségek már érvényesülnek, ezért üldözöttségében támadásba lendül, ami hadi állapotot teremt. Innen a folytonos táborkeresés, civakodás, ami a gyöngeség és érzékenység tréningje. Az írótlás lélektani analízise olykor nagyon elevenbe vágó: „Így válik magát és mászt mazochista-szadista kegyetlenséggel tépő, aszociális hódítási-vágygá a finom lélek és félénk idegélet és becsvágy.” Erre példának hozza, ahogy a naiv Németh leírja az érett Osváthoz való rajongó-gyűlölködő viszonya kórtörténetét. Ezt

²⁶ NÉMETH LÁSZLÓ: *Ember és szerep*. Kecskemét, 1934., ill. N. L.: Homályból homályba I. 415–416.

²⁷ SZABÓ LŐRINC: *Németh László és szerepe – Válasz*, 1935. 1. sz. (jan.) 60–63., ill.: Kalangya, 1935. 5. sz. 360–363.

²⁸ Németh László több művéhez ezután is terjedelmes kommentárt írt!

tragikomédiának nevezi. De Némethnek van befele néző szeme is, s ez különbözteti meg Szabó Dezsőtől.

Emlékeztet rá, hogy Németh éleslátása, problémaérzékenysége, eredetisége, impozáns gondolatrendszere stb. joggal váltott ki lelkesedést. Éppen ezért „egy ilyen agyszerkezetnek nem szabad méltatlan anyagot örölnie.” Ha száz esetből kilencvenben igaza is van, azért kifogásolja a másik tízet, többek között, hogy felül bizonyos pletykáknak, vagy kikerül tolla alól egy íróbarát feleségének tapintatlan bemutatása. Különösen súlyos megállapítás, hogy a *Tanú* által nyilvánosság elé állított Németh Lászlóban „félreismerhetetlen egy beteg lelki góc. A félelemérzés, a belőle kicsapó dac, az embertelen keménység, az agresszivitás és a dogmatizmus görbéi zárják be határait.” Személyes utalással is találkozunk: „Velem kapcsolatban a tudatosság betegségéről s gyógyító erejéről írt Németh László; alkalmazza magára is a gyógyszert, mellyel oly bőségesen rendelkezik.”

A sok kifogás közben újra és újra hangoztatja Németh ragyogó erényeit. De „nagy erények és értékek omlanak szét, valahányszor Németh László nem tudja legyőzni beteges szubjektivizmusát.” Végül „... aki igazán látni és ismerni véli Németh Lászlót, az várja és sürgesse azokat a műveket, azt az életművet, amely majd értékmérőt adhat ehhez a nagyigényű és veszedelmes Előszóhoz.”

Monostori Imre korszakmonográfiájában részletesen ismerteti és minősíti az *Ember és szerep* kritikai fogadtatását, a Szabó Lőrincét az „igen-de” kategóriába sorolja.²⁹ Nem kétséges, néhány megállapítás horzsolja az emberi és írói érzékenység tűréshatárát – Monostori jelzi is, hogy nagyon fáj Németh Lászlónak –, de egy fokkal sem durvább, mint az ő némelyik kritikájának hangneme vagy önéletrajzi pamfletjének egyik-másik szereplőjét festő portréja. Szakítás azonban nem történt, a *Magyarország* közös szereplőkről ad hírt.³⁰

Találkozás Gömbössel (1935. április 16.)

A magyar írók és Gömbös Gyula miniszterelnök kudarcral végződött találkozójáról több emlékezés és történelmi-irodalomtörténeti tanulmány látott napvilágot,³¹ minket most csak az érdekel, milyen szerepet játszott benne Németh László és Szabó Lőrinc. Annyit azonban fel kell idéznünk, hogy Gömbös Gyula, az új miniszterelnök (1932. szeptember 29-től) október 25-én közzéteszi 95 pontos *Nemzeti Munkatervét*, a november 22-i miskolci beszédében demagóg módon „testvéri jobbot nyújt a munkásoknak”, a nemzeti egységet a munkás, a tőke és szellemi tehetség egységében látja. De alulról valódi reformhangulat támad és erősödik fel, különösen a népi írók és a hozzájuk csatlakozó Zilahy Lajos részéről. 1933-ban Illyés *Pusztulás* c. riportja a *Nyugatban* a magyarság dunántúli sorvadásáról szinte nemzeti ügygé minősül, Kerék

²⁹ MONOSTORI IMRE: Németh László Tanú-korszakának korabeli fogadtatása. Budapest, 1989. Magvető Könyvkiadó, 135–136.

³⁰ Szabó Lőrinc és Németh László előadása Szombathelyen, Magyarország, 1935. márc. 10. 6.

³¹ A legalaposabb: LACKÓ MIKLÓS: Az Új Szellemi Front történetéhez In: L. M.: Válságok–választások. Történeti tanulmányok a két háború közötti Magyarországról. Budapest, 1975. Gondolat, 52–170.

Mihály, Matolcsy Mátyás és mások a földbirtokrendszeret bírálják, a telepítést sürgetik. Zilahyt 1934. február elsejével a *Magyarország* c. lap főszerkesztője, ő maga mellé veszi Szabó Lőrincet, Kodolányi Jánost, külső munkatársként Illyés Gyulát, Németh Lászlót, Féja Gázát stb. Németh *Lesz-e reform* címmel nagy cikket ír a *Magyarország* karácsonyi számába,³² amelynek kulcsmondata: „A magyar reformnak két nagy akadálya van: egyik a nagybirtok, a másik a banktőke.”

A kormányzat ebben a hangulatban megpróbált manőverezni, a népi mozgalom képviselőit magának megnyerni. 1935. március 10-én, négy nappal azután, hogy Gömbös feloszlatta az országgyűlést, Zsilinszky pártja tanácskozást tartott a lakásán. „Javában tartott a zsbongó tanácskozás, amikor váratlan vendég toppant be: Szabó Lőrinc, a költő.”³³ Gömböstől hozott üzenetet, aki felajánlotta Zsilinszkynek, hogy ha belép a kormánypártba (Nemzeti Egység Pártja) akkor három-négy barátja is képviselő mandátumhoz juthat.³⁴ Zsilinszky visszautasította az ajánlatot, ezért a tarpai választáson brutális csendőrterrorral megbuktatták. Ezek után meglepő, hogy bizalmas hívei közül főleg Zilahy Lajos és Szabó Lőrinc mégis elfogadta (vagy kezdeményezte?) a Gömbössel való találkozást Zilahy lakásán.³⁵ A találkozón MórícZ Zsigmond, Illyés Gyula, Tamási Áron riasztó szociális tényeket tárt fel, vagy kellemetlen kérdéseket tett fel, Zilahy Lajos egyensúlyozni próbált, Szabó Lőrinc pedig végig hallgatott. Németh László zordonan közbevetette, mi a garancia, hogy ezek a fogadkozások nem bizonyulnak megint levegőbe puffogatott szólaltnak, s rákérdezett: mit tervez először megvalósítandónak a miniszterelnök?³⁶ Illyés Gyula más epizódokat őrzött meg emlékezetében, de Szabó Lőrinc megszólalásáról ő sem tesz említést.³⁷

A kudarcral végződött találkozót liberális és szocialista oldalról súlyos bírálatok érték. A résztvevők (MórícZ Zsigmond és Németh Imre kivételével) magyarázkodni kezdtek. Szabó Lőrinc reflexiója két héttel a találkozó után látott napvilágot.³⁸ Kijelenti, hogy egyikőjük sem érzi szükségesnek a lelkiismereti mosakodást. A reformereket ért kétoldalú támadások szerinte akkor érkeznek, amikor a kormányhatalom akaratával a magyarság szociális és kulturális megmentése felé mutat. „A vitában, úgy érzem, most a jobboldal az őszintébb. Követeléseiben és bizalmatlanságában több a jóhiszeműség.” Egy új koncepciót ad elő: a hagyományos politikai frontok felbomlottak, a pártok függőleges tagozódását új erők törték keresztül. Mindezek egy harmadik oldalnak, egy új szintézisnek a keretei. „A fiatal magyar értelmiség legjobbjai ma politikailag ebben a szintézisben élnek.” Ezért nem vállalják sem a jobb-, sem a

³² NÉMETH LÁSZLÓ: *Lesz-e reform? Magyarország, 1934.* december 23. 13.

³³ TALPASSY TIBOR: *A holtak visszajárnak.* Budapest, 1971. Magvető Kiadó, 27.

³⁴ Szabó Lőrinc már korábban személyesen ismerte Gömböst, 1922-ben Jászai Mari közbenjárására az ő segítségével került el a katonai behívót. Lásd Szabó Lőrinc és Korzátí Erzsébet levelezése, 289.

³⁵ TALPASSY, 32.

³⁶ Uo. 37.

³⁷ ILLYÉS GYULA: *Naplójegyzetek 1929–1945.* Szerk. Illyés Gyuláné. Budapest, 1986. Szépirodalmi Könyvkiadó, 82–91.

³⁸ SZABÓ LŐRINC: „Jobb” és „bal” és a reformok – Hozzászólás az Új Szellemi Front vitájához. *Magyarország, 1935.* április 3. 26. Uő.: *Emlékezések és publicisztikai írások.* Budapest, 2003. Osiris Kiadó, 374–376.

baloldaliságot, hanem a reformok reálpolitikáját követik. Úgy tűnik fel tehát, maradtak illúziói, amint azt Korzáti Erzsébetnek május 15-én írott levele is tanúsítja.³⁹

Németh László 1935. május 4-én utolsóként szólalt meg.⁴⁰ Ő sem érti a „lármát”. Írásának bökkenője, hogy míg korábban nem hitt a reformban, világosan látta az érdekellentétek feloldásának lehetetlenségét, most a kudarc után is mentegeti a fiasköval végződött kísérletet: a hatalom és az írók törekvése „puskálövésnyi távolságból kiáltásnyi távolságba került” Az együttműködés persze veszélyeket is rejthet, de vajon helyes álláspont-e az „úgy sem lesz belőle semmi”?

„Csendes belharc”

Művészkörökben félreértésből adódó sértődések előfordulnak. Olybá tűnik, Németh nehezen viselte Féja Géza durva kritikáját *Gyász* c. regényéről, és Illyés Gyulának mint Féja fegyvertársának szemére veti, hogy Szabó Lőrincsel együtt „mind az ő álláspontját erősítettétek 'magatartásotok'-kal, egy tiszta ember önfeláldozó munkájával szemben.”⁴¹ Véleményét megerősíti egy Sárközi Györgynek küldött levelében: Féja „csak azt fejleszti teóriává, amit Szabó Lőrinc és Illyés Gyula írtak, mondtak rólam, s hogy Kodolányi még nála is ocsmányabbul dolgozik a *Szabadságban*, tudod.”⁴² Ez súlyos vád, hiszen Féja szerint Németh a regényben „kivetíti saját életének érdekes és mérhetetlen patológiáját.”⁴³ Kétségtelen, mind Illyés, mind Szabó Lőrinc szóvá tette Némethnek a túltengő éntelítettségéből fakadó sértődöttségét, Szabó Lőrinc egy alkalommal „hímes tojásnak” nevezte.⁴⁴ ám nem rosszindulatból. De a harag csak egy-két hónapig tartott, 1936 áprilisában már újra leveleket küld Illyésnek, az egyikben említi, hogy Szabó Lőrinc kint járt nála Sátorkőpusztán, s beszámolt a *Magyarországnál* történetekről.⁴⁵

Greza Ferenc korszak-monográfiája⁴⁶ egyetlen egyszer említi Szabó Lőrinc nevét, ami arról árulkodik, hogy ezután nem voltak közös vállalkozásaik, de a baráti kapcsolat fennállt. Erre utal Szabó Lőrincné naplófeljegyzése, mely szerint 1937. május 31-én Némethéknél vacsoráztak, s a vidám hangulatban azt találta mondani, hogy férje „azt kis időt” majd csak kibírja vele, mire Szabó Lőrinc dührohámot kapott, s csak vagy két hét múlva békültek meg.⁴⁷ A kínos epizódot azért idézzük, hogy rámutassunk magánéletük különbözőségére: Németh konszolidált házasságban élt (en-

³⁹ „Zilahy ma vagy holnap jön meg, sok tárgyalás lesz rövidesen... Úgy-e, az, hogy G. Gyula (tudja ki) eljött közénk az még akkor történt, amikor együtt voltunk. Annak a hírlapcsata-következményei még ma is tartanak, hű, de sok láрма és izgalom tört ki egyszerre.” Lásd Szabó Lőrinc és Korzáti Erzsébet levelezése, 289.

⁴⁰ NÉMETH LÁSZLÓ: *Író és hatalom*, Magyarország, 1935. május 4., ill.: Sorskérdések. Budapest, 1989. Magvető – Szépirodalmi Kiadó, 176–178.

⁴¹ Németh László élete levelekben 1914–1948. 250. sz. lev.

⁴² Uo. 252. sz. lev.

⁴³ Idézi Monostori Imre 319.

⁴⁴ HORÁNYI KÁROLY: Ne panaszd a magányodat – Kodolányi János levelezése Szabó Lőrincsel és Szabó Lőrincné Mikes Klárával 1948–1957. Budapest, 2002. Argumentum, 244.

⁴⁵ Németh *László élete* levelekben 1914. – 1948. 254. sz. lev. (Zilahy Lajost lemondásra kényszerítették.)

⁴⁶ GREZA FERENC: *Németh László háborús korszaka* (1938–1944)

⁴⁷ Szabó Lőrincné naplófeljegyzései. In: Szabó Lőrinc és felesége levelezése 1921–1944, 486–487.

„...sok meglepő közöst fogunk egymásban találni”

nek nem mond ellent egy-egy rövidebb-hosszabb „mosolyszünet”) mindig megfelelő anyagi körülmények között, Szabó Lőrinc egy kis túlzással szólva bigámista életmódot folytatott, s különösen fiatalon, olykor a nyomor szélén vegetált. Szabó Lőrinc még abban az évben verset dedikál Németh Lászlónak, méghozzá jelentős darabot *Eszmék* címmel. „A Németh Lászlónak szóló dedikációt a teljes kötetben elhagytam, mert élőknek nem akartam kötetten túl bókolni”⁴⁸ – fűzi hozzá. A költemény az eszmékből való kiábrándulás, a csalódás keserű parlata, aminek következtében a költő mindinkább jobbfelé sodródott, kétes politikai játszmákat vállalt. „Mindenesetre az 1938–39-es évek a legellentmondásosabbak Szabó Lőrinc életében...”⁴⁹ – állapítja meg Kabdebó Lóránt is. Németh László viszont Hitler hatalomra jutásának első órájától kezdve érzekelte a fasiszta veszélyt, és különböző formákban hangot adott félelmének.

Németh 1940-ben igaz szeretettel köszönti barátját katonai szolgálata alkalmából, s visszaigazol egy levelezőlapot, egy másikat szeptember 8-án, s közli, hogy a Zilahy szerkesztette *Híd* munkatársa lesz. Egy év múlva Illyés Gyulának mint a *Magyar Csillag* szerkesztőjének figyelmébe ajánlja az elsőrangú tehetségeket, köztük Szabó Lőrincet.⁵⁰

A lillafüredi írói találkozó

1942. november végén mindketten előadást tartottak a lillafüredi írói találkozón. Mellőzzük a tanácskozás létrejöttének ismertetését, ezt Standeisky Éva elvégezte.⁵¹ Találón laikus népművelési tanácskozásnak bélyegzi a kongresszust, amelynek célja a hatalom és az írók „békés egymás mellett élésének”, mi több: aktív együttműködésének parafálása volt. A kormányzat elérte célját: az írók nemzetnevelő utópiákkal, nyelvvédő háborgásokkal, szerzői jogi anomáliákkal vagy személyes sérelmekkel hozakodtak elő, messze elkerülték a valósággal való szembenézést, a háború sújtotta ország nyomorúságos állapotát, a lakosság gondjait. Németh László és Szabó Lőrinc hozzászólása sem kivétel ez alól. (A többi népi íróé sem!) Németh a nemzetnevelés legfontosabb feltételének az irodalom, a műveltség és a tömeg között közvetítő szerepet vállaló személyek tevékenységét tekinti. „Talán furcsa, hogy az író éppen ma, látszólag a 24. órában javasol ilyen messze ható dolgokat, de a népek életében minden huszonegyedik óra egyben az első óra is.”⁵²

Szabó Lőrinc, mint maga is említi hozzászólásában, részt vett a konferencia előkészítő bizottságának munkájában. (A baloldali írókat, köztük Nagy Lajost, Kassák Lajost, Nagy Istvánt mellőzték!) Eredetileg egy esztétikai szempontot akart felvetni: „hogyan lehetséges egyáltalán jó háborús, illetve hősi tárgyú irodalom.” Már-már elfogadja a hatalom követelményét: „vannak végső esetek, amikor a harcot vállalni kell.” Hazafias krédója után kijelenti a többiek nevében is, hogy nincs, aki elzárkóznék a

⁴⁸ SZABÓ LŐRINC: *Vers és valóság – Bizalmas adatok és megfigyelések*. Budapest, 2001. Osiris Kiadó, 108.

⁴⁹ KABDEBÓ LÓRÁNT: Szabó Lőrinc *pályaképe*, 179.

⁵⁰ Németh László élete levelekben 1914–1948. 381., 384., 404. sz. lev.

⁵¹ STANDEISKY ÉVA: *Gúzsba kötve – A kulturális elit és a hatalom*. Budapest, 2005. 20–29.

⁵² KRISTÓ NAGY ISTVÁN (szerk.): *A lillafüredi író értekezlet (1942. november) Jegyzőkönyv*. Budapest, 1992. 56–60.

hősi életforma ábrázolásától, – ám diplomatikusan visszavonja a kormányzati szándék feltétel nélküli vállalását: ahhoz az esztétikai szabadság is szükséges.⁵³

Nehéz évek

1948 után mindketten a kirekesztett írók táborába jutottak, Szabó Lőrinc a Németországgal rokonszenvező újságcikkeiért, Németh László főleg *Kisebbségben* c. könyvéért és az 1943-as második szárszói beszédéért szenvedett mellőztetést. Szabó Lőrinc ráadásul átmenetileg tiltott listára került, ahogy Németh László fogalmazott: ő és Sinka István „már a purgatórium csúcsára értek.”⁵⁴ Amíg a *Válasz* Illyés szerkesztésében egzisztált, (1946–1949) oda dolgoztak. Németh László írja Bényei Józsefnek: „1946–48 óta, mint egy Ararát-hegyre az özönvíz elől, ide szorult az egész irodalom, melynek később 6–7 évre el kellett hallgatnia.”⁵⁵ A „fordulat éve” után mindketten a műfordítás területére szorultak. (Németh László 1952-ben, Szabó Lőrinc 1954-ben József Attila-díjban részesült ezért a munkásságáért.) A közös sorshelyzet, Illyés összekötő szerepe, s nem utolsó sorban a Szilágyi Erzsébet fasor és a Volkmann utca viszonylagos közelsége permanens kontaktust teremt köztük, amit levelek, naplók jól dokumentálnak. Belőlük ragadunk ki egy csokorra valót.

1947. július 25-én a Németh- és Szabó-házaspár közösen meglátogatta Kodolányiékát Kenesén.⁵⁶ Az év novemberében Szabó Lőrinc három napot Hódmezővásárhelyen töltött, a városháza termében olvasott fel, s Németh László meghívta az ajándékba kapott nyúlból készült vacsorára. „Nagyon szeretem Lőrincet, s gyönyörködöm is benne, de soha rosszabbkor nem jöhetett” – írja Gál Etelkának. (T. i. rengeteg az elfoglaltsága.) Hozzáteszi, hogy alig bírja már a (politikai) nyomást, „Kodolányi, halom, egészen tönkrement (Szabó Lőrinc az egy bölény – az ezt is bírja.)”⁵⁷

Szabó Lőrinc alig jut valami keresethez, ezért érdeklí barátainak anyagi helyzete. 1948. aug. 17-én írja Korzáti Erzsébetnek: „De azt hallom, Németh Laci is megtört: most már elfogad mindenféle adományt, önérzetének végzetes sérelme nélkül, mondván, hogy a nemzet egy része koldussá tette, miért ne tarthatná el úgy-ahogy a nemzet másik része.”⁵⁸ Nem ad a mendemondákra: Hévízről írja 1949. május 13-án: „A Németh Laci havidíja érdekes volna. Erről már csak otthon fogok megtudni valamit. De alighanem humbug az egész.”⁵⁹

A baráti közelségről árulkodik, hogy a Korzáti Erzsébetre emlékező *Erzsike* (1955) c. memoárban háromszor is előfordul Németh László neve. Korzáti Erzsébet 1950. február 11-én halt meg. „Ezen a szombatról vasárnapra virradó éjszakán a közelben vendégségben voltam, Németh Lászlóéknál, házibálon, a Szilágyi Erzsébet fasorban.” A temetésre meghívta Illyés Gyulát és Németh Lászlót. Majd a halott szeretőnek szen-

⁵³ Uo. 79–85.

⁵⁴ Németh László élete levelekben 1914–1948. 631.

⁵⁵ BÉNYEI JÓZSEF (szerk.): *Válasz repertórium 1934–38; 46–49.* Bevezető V., Debrecen, 1973. Megyei Könyvtár.

⁵⁶ Szabó Lőrinc és Vékesné Korzáti Erzsébet levelezése, 680.

⁵⁷ Németh László *élete levelekben* 1914–1948. 667. sz. lev.

⁵⁸ Szabó Lőrinc és Vékesné Korzáti Erzsébet levelezése, 391.

⁵⁹ Szabó Lőrinc és felesége levelezése (1945–1957) II. k. Magvető Könyvkiadó, 1993. 97

„...sok meglepő közöst fogunk egymásban találni”

telt *A huszonhatodik év szonettciklusról* szólva: „Barátaim elég hamar látták ezeket a műveket, Tompa dr., Németh László és Illyés Gyula.”⁶⁰

1950. szeptember 5-én Igalról feleségének küldött levelében üdvözli Németh Lászlót. „Lacitól itt olvastam egyet-mást a *Minőség*ből, vele is szívesen lennék.”⁶¹ Németh 1951 szeptemberében megköszöni Szabó Lőrincnek az Anna Karenina sikeres fordításáért küldött gratulációját.⁶² Szabó Lőrinc számára igazi meglepetés, hogy Németh Tolsztoj-fordításáért József Attila-díjat kapott.⁶³ A költő készül barátja írószövetségi előadására (*A műfordítás problémái* utalással a Szovjetunió Írószövetségének lefolytatott vitájára), de betegsége miatt maga Németh László beszél le meghallgatásáról. Baránszky László számolt be az eseményről: „Csodálatosan gazdag tárház bomlott ki a Laci előadásában, mondta, elbűvölő volt. Tüntetően ünnepezték. (Izgalmas, boldog nap lehetett, a nívó győzelme a selejt felett.”⁶⁴

A Szigligetről Lipták Gábornak küldött Németh-levelet (1954. március 6.) fölöttébb érdekes szerkesztői kommentár követi. Megtudjuk belőle, hogy Szabó Lőrinc 1954 februárjában egy nemzedéki tanácskozást hívott össze, melyre Németh nem ment el, mert tartott a Gallileivel kapcsolatos kritikus megjegyzésektől, melyek távollétében csakugyan elhangzottak. Ehelyett feleségével együtt felkereste a beteg Szabó Lőrincet, aki bizonyára kemény szavakkal bírálta. Németh erre így emlékezik önéletrajzában: „...betegsége és rosszkedve hatalmában türtem, amit túrnöm kellett.”⁶⁵ De ez is múlt hangulat! Szabó Lőrinc örömmel olvassa Németh *Történeti drámák* c. könyvét. „Csodálatos ember vagy, rég tudod, hogy bizonyos értelemben utolérhetetlenek tartalak. (Olyasmikre gondolok, mint érzékeltető meglepetések a szövegben, gondolat-villám kapcsolások, pokolmélyre égve hullajtott gyufaszálak stb. (...)) úszom a stílusodban, s a gondolataidban.”⁶⁶ Németh szeptember végén gyógyulást kíván és bízik a költő felépülésében. Ez azonban remény maradt, Szabó Lőrincnek már csak napjai voltak hátra.⁶⁷

Németh László Szabó Lőrinc-képe

Ismeretes, hogy a költő sikeres rehabilitációját Illyés Gyula indította el a maga nagy tekintélyével. Halála után Németh is rögtön összegezte a Szabó Lőrinc művészetéről alkotott véleményét.⁶⁸ Bevezető soraiban utal rá, hogy Szabó Lőrinc ellentétes megítélése nem a költői teljesítmény, hanem főként erkölcsi aspektuson alapult: közismert volt – ezt maga a költő is megerősíti –, hogy valósággal bigámiában élt 25 évig fe-

⁶⁰ SZABÓ LŐRINC: Erzsike In: Kabdebó Lóránt – Lengyel Tóth Krisztina: Szabó Lőrinc és Vékesné Korzátí Erzsébet levelezése. Budapest, 2000. Magvető Könyvkiadó, 41, 43–44.

⁶¹ Szabó Lőrinc és felesége levelezése, II. 150.

⁶² Németh László élete levelekben I. 1949–1961. Szerk. Németh Ágnes. Budapest, 2000. Osiris Kiadó, 886. sz. lev.

⁶³ Szabó Lőrinc és felesége levelezése II. 310.

⁶⁴ Uo. 379–380.

⁶⁵ Nemzedéktársai nehézményezték, hogy Németh eleget tett az újabb és újabb ideológiai természetű színházi követelményeknek. Németh László élete levelekben I. 937. sz. lev.

⁶⁶ Uo. 1206. sz. lev.

⁶⁷ Uo. 1265. sz. lev.

⁶⁸ NÉMETH LÁSZLÓ: Szabó Lőrinc. Tiszatáj, 1957. i. h.

leségével és szeretőjével. A puritán Németh szerint azonban nagyság és erkölcs nem vált szét benne. Ezután gyorsan rátér a Szabó Lőrinc-i alkat meghatározására: a költő nem kapott zenei talentumot, sem tájnyelvi hozományt, nemzeti ösztönzést, vagy valamely társadalmi osztály úti poggyászát, mindig csak a maga nevében beszél nagy eszméssel vívódva, pontos, árnyalt nyelven, gyors ritmusban. Egyszóval tudós költő. Megismétli korábbi tanulmányának egyik fő gondolatát, miszerint Szabó Lőrinc „a városba szakadt vidéki leghívebb megszólaltatója”, népi költő, abban az értelemben, ahogy Shakespeare vagy Rabelais is az.

A magánemberről következnek személyes élmények és vélemények. Rossz férj, de jó apa volt, s hogy sokáig haldoklott, mert szívós szervezete ellenállt a halál orvítamadásának. Emlékezete megőrizte: „Tavaly (1956) novemberben egyszer én kísértem haza az írószövetségből (...) hazafelé jövet egy ismerőshöz tértünk be pihenni, aztán a nitromintett szedtük be...” De az olthatatlan, riporter kíváncsiság éltette, amely képessé tette arra, hogy még a szenvedésből is leszűrjön valami tanulságot.

Találó megfigyelése Németh Lászlónak, hogy Szabó Lőrinc közelebb állt Adyhoz, mint atyai barátjához, Babits Mihályhoz. S ha meggondoljuk, az életvágy, a gátoltság érzése, a pénzgond, a halálra való gondolás, az Isten hiánya valóban közös témájuk. De művészi ösztöne Babitsban látta a törvényt, az utat, mely a tökéletesség felé vezet. Megint egy megismételt állítás: „A legtöbbet Baudelaire-től tanult...” Gyakran hallotta tőle a *romlékony* szót, a politikai költészetet például romlékonynak tartotta. (1942-ben nem éppen így nyilatkozott!) Szabó Lőrinc mindig az örökkévalóság távlatában gondolkodott, azokat az írókat, akik „az elállás törvényeit” figyelmen kívül hagyták, lenézte. A líra egyik legnagyobb tudósa volt, ami mögött is a magasabb rendű erkölcsi tulajdonság állt.

Németh szemében Szabó Lőrinc mesterségtudása és igazságszeretete volt művészetének megkülönböztetett jegye, önazonosságának zsinórmértéke. Úgy véli, ebből következik, hogy nagy világirodalmi ismeretei ellenére nem hajolt a nyugati líra modern eredményeihez, s az is, hogy nem lett népi költő. Igazán a nagy diadalmas kötetten, a *Té meg a világgal* érkezett fel a csúcsra. Németh szerint: „A *Különbéke* tán többet lazít, mint kellene, a megnőtt keserűséget megvesztegetné a család, siker, a hatás témák. A *Harc az ünnepért*, s a *Régen és most* újra nekivág a kemény igazságok halálkapaszkodójának, hogy aztán a *Tücsökzené*-ben feloldódjon...” A *Huszonhatodik év* a modern Orpheus szonettciklusa. Nem alkotott filozófiai rendszert, ám a Németh által is hangsúlyozott tudós költészetete tele van filozófiai fragmentumokkal, amint azt monográfiái is bizonyítják.⁶⁹ Szabó Lőrinc sorsa, a Pestre sodródott, vidéki fiatalember története, nemcsak egyéni sors. Záró konklúziója, hogy keleti ember volt, de „szellemében mégis szép szintézisbe hozta a lelkében szunnyadó kelet emlékkincsét s a kísérletezés, elemzés, az élmény megragadásának nyugati módszerét.”

A Szabó Lőrinc-recepciót 1932-től átvilágító Palkó Gábor kissé zavaros fogalmazásban kommentálja Németh fenti szövegét, egyik állítása szerint a textus Illyés nagyhatalmú előszavával mutat rokonságot, majd az Illyésétől eltérő koncepció ölt alakot

⁶⁹ Az később vált ismertté, hogy különösen Russel angol filozófus volt rá hatással.

„...sok meglepő közöst fogunk egymásban találni”

benne. Németh valóban nem a kapitalizmus bírálójára veti a hangsúlyt, mint Illyés, nem is poétikai megközelítésben szemléli az életművet, hanem a költői személyiségjegyekre koncentrál; ennyiben fennáll a hasonlóság. Palkó kiemeli Németh új koncepcióját: nem régi műalkotásként kezeli az életművet, hanem „a kortárs irodalmi diszkurzus körébe kívánja bevonni.” Ez érzékeny megfigyelés, de a következő mondat szerint nem érték: „Ha Németh László írásának lényegét Szabó Lőrinc élővé tételében látjuk, úgy ez a kísérlet az illyésihez hasonlóan a szöveg ellenállásán bukik el.” Németh koncepciójának alappilléreit: – erkölcsösség, kíváncsiság, mesterségtisztelet, igazságszeretet – kérdéses használhatóságú feltevéseknek minősíti, a művekre vonatkozó konkrét vélekedései viszont megegyeznek a XX. század végi elfogadott értelmezésekkel.⁷⁰

Egy irodalmi esthez fűződő bevezetőtől természetesen nem idegen az ismétlés, az anyai előadásmód, az emlékidézés, az ünnepelt emberi arcának rajza az életrajzi vonások, a személyes élmények segítségével. Németh László bevezetője sem kivétel, de a maga színvonalán áll. Méltatja Illyés baráti kalauzát, amelyet költő nemigen kapott élve. Kész klasszikusnak nevezi az ünnepeltet, hiánya olyan űr volt a kortárs irodalomból, mintha Arany János maradna ki a fiatalok könyveiből. De a pályatársakat is meglepte az összkép: „hisz pályatársak, mint egymás mellett vágatató zsokek, többnyire két zöttyenés közt a ló nyakán át sandítanak egymásra, akit meg levetett a lóva, már úgy se.” Ez lényeges vallomás, akár a köztük lévő kapcsolat jellemzése is lehet!

Németh leszögezi, hogy Szabó Lőrinc *par excellence* lírikus volt, egyoldalúsága azonban nem tehetséghiány, szűkítő tényező, „hanem mert a vers, a maga lírája, mint valami szimbiózisban élő másik lény bele nőtt minden percébe...” Ezután megismétli korábbi téziseit, alapötletét.⁷¹ Joggal írja Palkó Gábor: A második Németh László-írásban új kérdésfeltevés nincs, inkább „néhány sommás meghatározását érdemes kiemelni: Szabó Lőrinc a kultúrába betört népi erő nagy jelképe.”⁷²

*

1957-ben egyszerre kaptak Kossuth-díjat. Érdekes, hogy Németh László kitüntetését, főleg a nyugati emigrációban, felhördüléssel fogadták, a Szabó Lőrincét nem! Aláírták a népi írók Tolnai Gábornak címzett levelét, amelyben kijelentik, hogy „megfelelő feltételek mellett műveikkel részt vesznek a *Kortárs* munkájában...”⁷³ Mindkettőjük neve egyaránt olvasható a Magyar Írók ENSZ-hez intézett levele alatt, amely az 1956-os forradalmat fasiszta szellemű ellenforradalomnak bélyegzi.⁷⁴ Ma már nehezen el-

⁷⁰ PALKÓ GÁBOR: Szempontváltozások a SzabóLőrinc-recepcióban – avagy egy kötet viszontagsága 1932–1992 In: A modernség alakzatai. Budapest, 1994. Ulpius Ház Könyvkiadó, 120. Itt jegyezzük meg, hogy Palkó hivatkozásai pontatlanok, a Sajkodi esték 1961-es kiadása nem tartalmaz Szabó Lőrinc c. tanulmányt. A Bevezető egy Szabó Lőrinc-esten valóban e kötetben jelent meg, de nem a jelzett oldalakon!

⁷¹ NÉMETH LÁSZLÓ: Bevezető egy Szabó Lőrinc esten In: Sajkodi esték. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1961, 319–327.

⁷² Palkó uo. 121. A hivatkozás itt is pontatlan!

⁷³ A népi írók Tolnai Gábornak In: Féja Endre (szerk.): Féja Géza levelezése. Budapest, 2003. Nap Kiadó, 248.

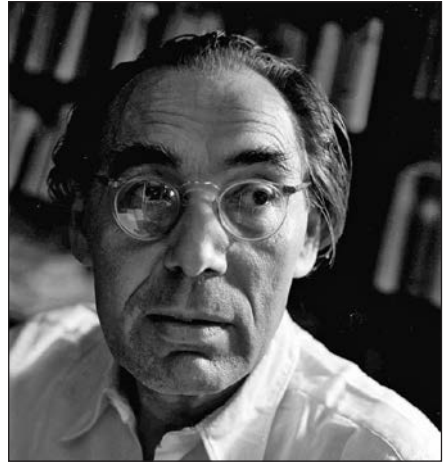
⁷⁴ Magyar Nemzet, 1957. szeptember 8., ill. Élet és Irodalom, 1957. szeptember 15. A túlélők később azzal mentegőztek, ígért volt arra, hogy ennek fejében szabadon bocsájtják a bebörtönzött írókat.

lenőrizhető, hogy aláírásuk hiteles vagy hamisítvány, különösen a nagybeteg Szabó Lőrincé kétséges. Az aktuusról sok ellenőrizhetetlen mende-monda kering, még az is, hogy Németh László, mielőtt az állásfoglalást aláírta volna, azt javasolta, hogy kövessenek el tömeges öngyilkosságot.⁷⁵ A politikai helyzet, a brutális megtorlás gyakorlata olyan bénító volt, hogy kitérni alóla csak a teljes írói és egzisztenciális kirekesztés kockázatával lehetett volna, vagy akár a személyes szabadság elvesztésével! Utólag könnyű ítélkezni, életveszélyes helyzetben nincs erkölcsi megfontolás!

A két nagyformátumú alkotóegyéniség ellentétes személyiségjegyekkel, más-más lelki struktúrával rendelkezett, a széles műfaji skálán dolgozó Németh nemzetnevelő küldetéstudattal, szervezői képességgel és „furor pedagogicus” hajlammal is fel volt vértezve, Szabó Lőrinc életét és költészetét egy sajátos „etikai” individualizmus szervezte, tehetsége vertikális irányultságú volt, mélységi rétegekbe hatolt. Németh kissé naiv, „tervhalmozó”, puritán, Szabó Lőrinc – saját bevallása szerint – fatalista és racionális elme, életélvező. Barátságuk ezért nem a lelki közösség vagy a kölcsönös kognitív hozadék bázisán nyugodott, hanem egymás értékeinek elismerésén, a nemzedéki szövetségstudaton, aminek csak látszólag mond ellent, hogy Szabó Lőrinc 1952. augusztus 2-án írja Kodolányi Jánosnak: „Németh Laci újabb férjhez menő lányának leszek házassági tanúja.”⁷⁶ De legmeghittebb barátja Kodolányi János volt, Németh László pedig a barátság szóra a Gulyás Pál nevével felelt.

Németh László

Szabó Lőrinc

⁷⁵ Cseres Tibor emlékezése. Lásd: Borenich Péter honlapját.

⁷⁶ Ne panaszd a magányodat, 202.